

Pesten op ‘De Gezonde Basisschool van de Toekomst’: een exploratief onderzoek

Saskia van Run, Onno van Schayck, Eline Urlings, Karien Coppens, Bjorn Winkens en Maartje Willeboordse

PED 40 (1): 97–117

DOI: 10.5117/PED2020.1.006.VANR

Abstract

Bullying on ‘the Healthy Primary School of the Future’: An explorative study

To improve the well-being and health of students, several Dutch schools currently implement health promoting lifestyle interventions. To which degree these interventions influence bullying behavior in the school setting is unknown. This mixed methods study examines the influence of a lifestyle intervention at four primary schools (The Healthy Primary School of the Future; HPSF) on bullying. A longitudinal survey among 6th grade students indicated some decrease in bullying at intervention schools compared to control schools ($p = .041$). Interviews and focus groups conducted with school staff of the intervention schools reveal a decrease in conflicts between children, which most likely also affects bullying. According to the staff, the structural aspects of HPSF create a safer school environment with less opportunity for conflict behavior. This study demonstrates a possible positive (side) effect of a lifestyle intervention on conflicts and bullying. Further research is needed to confirm these observations.

Keywords: lifestyle intervention, bullying, children, conflicts, school

Inleiding

Pesten is wereldwijd een groot probleem. Het bewust en herhaaldelijk beschadigen van een persoon, waarbij macht ongelijk verdeeld is tussen de dader

en het slachtoffer, wordt pesten genoemd (Olweus, 1994). Verschillende wetenschappelijke disciplines hebben gepoogd pesten te verklaren. Pesten is een groot, complex en multifactorieel fenomeen (Catone et al., 2015). Basisscholen zijn plekken waar pesten vaak voorkomt (Due et al., 2005). In Nederland gaf in 2018 6.9% van de basisschoolleerlingen aan maandelijks, en 3.1% dagelijks gepest te worden (Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap, 2018). Pesten kan vele langdurige en ernstige gevolgen hebben voor zowel het slachtoffer, dader als omstanders (Moore et al., 2017). Er zijn veel risicofactoren geïdentificeerd voor pesten en gepest worden. Deze kunnen worden ingedeeld op individueel niveau, bijvoorbeeld overgewicht (Puhl et al., 2016)), op klasniveau, bijvoorbeeld hiërarchie binnen een klas (Garandeau, Lee, & Salmivalli, 2014), en op schoolniveau bijvoorbeeld populatie van de school (Bradshaw, Sawyer, & O'Brennan, 2009). Het thuismilieu speelt ook een rol in het ontstaan van pestgedrag op de basisschool (Mooij, 2010). Het voorkomen van een ontwikkeling naar pestgedrag vereist dat een kind opgroeit binnen een begripvol, kindgericht, positief en warm gezinsklimaat met eenvoudige en duidelijke gedragsregels. Positief geformuleerde regels moeten ondersteund worden door duidelijke procedures hoe kinderen en ouders een wederzijds positieve sfeer kunnen creëren en onderhouden. Recent onderzoek benadrukt de invloed van de context¹ en cultuur² van de school op pesten (Bradshaw & Johnson, 2011; Cook, Williams, Guerra, Kim, & Sadek, 2010; Muijs, 2017). Zo concludeerden Bradshaw en Johnson (2011) dat de gezamenlijke normen en attitudes op een school invloed hebben op de betrokkenheid bij en de reacties op pesten, waardoor er een omgeving gecreëerd wordt waar er in meer of mindere mate ruimte is voor pesten.

Sinds 2015 wordt de noodzaak om pesten te voorkomen en reduceren op Nederlandse scholen onderschreven door de wet Veiligheid op School. Scholen zijn verplicht om zich in te spannen om pesten tegen te gaan, onder andere door een sociaal veiligheidsbeleid uit te voeren. Sinds enkele decennia wordt in toenemende mate onderzoek gedaan naar sociale veiligheid op school en interventies om pesten te verminderen. De effectiviteit van anti-pestprogramma's is moeilijk vast te stellen, onder andere door de heterogeniteit van effectstudies (Jiménez-Barbero, Ruiz-Hernández, Llor-Zaragoza, Pérez-García, & Llor-Esteban, 2016). Uit een onderzoek van het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek in 2018 bleek dat slechts vier Nederlandse anti-pestprogramma's effectief zijn in het voorkomen en reduceren van pestgedrag op school (Orobio de Castro et al., 2018). Dit terwijl tientallen antipestprogramma's op scholen geïmplementeerd worden (Nederlands Jeugd Instituut, 2018).

Naast het feit dat er verschillende anti-pestprogramma's op scholen zijn, bestaat er ook een toenemend aantal schoolinterventies die een gezonde leefstijl stimuleren. Het primaire doel van deze leefstijlinterventies is de groeiende prevalentie van welvaartsziekten, waaronder obesitas, tegen te gaan (Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, 2018). Er is toenemend bewijsmateriaal dat deze interventies effectief bijdragen aan het terugdringen van de wereldwijde obesitas-epidemie (Bleich et al., 2018). Leefstijlinterventies richten zich vaak indirect ook op het verbeteren van welzijn van leerlingen, wat mogelijk ook van invloed kan zijn op pestgedrag op school. Over de relatie tussen pesten en (het stimuleren van) een gezonde leefstijl in een schoolsetting is weinig bekend. Uit de literatuur is echter wel bekend dat zowel lichte fysieke activiteit als intensief sporten bij kinderen een positieve invloed heeft op verschillende facetten van mentale gezondheid, inclusief depressieve symptomen en angstsymptomen (Pascoe et al., 2020). Er is ook groeiend bewijs dat beweging een invloed kan hebben op zelfvertrouwen, eigenwaarde, lichaamsbeeld en humeur van kinderen. Deze facetten van mentale gezondheid spelen een rol bij het ontstaan van pestgedrag.

Een andere wijze waarop leefstijlinterventies mogelijk invloed kunnen hebben op pestgedrag in de schoolsetting is via een verhoogde mate van saamhorigheid. Eerder onderzoek wijst uit dat aanpassingen op het schoolplein die activiteit stimuleren, het samenspel tussen kinderen kunnen bevorderen (Bundy et al., 2008; Parrish, Yeatman, Iverson, & Russell, 2012). Dergelijke aanpassingen hoeven niet direct te leiden tot een daling van pesten (Farmer et al., 2017), echter in een Nederlandse pilot waarin schoolpleinen beweegvriendelijker zijn gemaakt en leerlingen meer samenspel vertoonden, werd ook een reductie van pestgedrag geobserveerd (Van de Velde & Marcus, 2006). Het is van belang om de effectiviteit van leefstijlinterventies op pestgedrag in de schoolsetting te onderzoeken, omdat dit bij gebleken effectiviteit als een bijkomstige reden kan functioneren voor scholen om een leefstijlinterventie te implementeren.

Om meer inzicht te krijgen in de invloed van leefstijlinterventies op pesten, brengt dit *mixed methods* onderzoek de invloed en ervaringen van een op basisscholen geïmplementeerde gezondheidsbevorderende interventie (De Gezonde Basisschool van de Toekomst; GBT) op pesten in kaart. In studie 1 is een kwantitatieve vraag over pesten gebruikt om de volgende onderzoeksvraag te beantwoorden: 'Is de prevalentie van pesten op GBT interventiescholen na invoering van de interventie afgenomen ten opzichte van controlescholen waar geen leefstijlinterventie plaats vond?'. In studie 2 is de onderzoeksvraag 'Wat zijn de ervaringen van leerkrachten,

directeuren en projectleiders met betrekking tot pesten sinds de invoering van de GBT interventie?' beantwoord met behulp van interviews en focusgroepen. Kwantitatieve en kwalitatieve resultaten uit studie 1 en 2 zijn gecombineerd om een uitspraak te doen over de invloed van GBT op pesten.

Method

De Gezonde Basisschool van de Toekomst

De huidige studie is onderdeel van een grotere studie naar de effecten van de leefstijlinterventie op gezondheid en leefstijlgedragingen. In deze studie worden vier deelnemende interventiescholen vergeleken met vier controlescholen in dezelfde regio. De leefstijlinterventie vond plaats op de vier interventiescholen die meedoen aan GBT (Bartelink et al., 2018; Willeboordse et al., 2016). Sinds het schooljaar 2015-2016 is op vier basisscholen in regio Parkstad, Zuid-Limburg, dit vierjarige project gestart, waarbij op een innovatieve en brede wijze gezondheid wordt geïntegreerd in de schooldag. Het doel is het op jonge leeftijd verbeteren van mentale en fysieke gezondheid, leefstijlgedrag en leerprestaties van kinderen. Binnen GBT wordt onderscheid gemaakt tussen twee nieuwe schooltypen met ieder twee geïncorporeerde scholen, de zogenaamde beweegscholen en voeding- en beweegscholen. De twee beweegscholen focussen zich op beweging door extra tijd te reserveren voor sport, vrij spel en culturele activiteiten. Op de beweegscholen is het tussenschoolse blok verlengd met ongeveer vijftien minuten. Op de twee voeding- en beweegscholen wordt behalve op bewegen ook ingezet op voeding door het aanbieden van een gezonde lunch. Op de voeding- en beweegscholen is het tussenschoolse blok verlengd met 45-75 minuten, waardoor er tijd is voor leerlingen om deel te nemen aan georganiseerde culturele activiteiten, sport en (vrij) spel, begeleid door pedagogisch medewerkers (PM'ers). Op de voeding- en beweegscholen worden kosteloos gezonde lunches en gezonde tussendoortjes verstrekt, er is voedingseducatie en er is een gezond traktatiebeleid. De PM'ers op de voeding- en beweegscholen zijn een aanvulling op de al bestaande groep overblijfouders. Op iedere school zijn ongeveer twee PM'ers per drie klassen aanwezig voor begeleiding van het tussenschoolse blok. Alle leerlingen op de scholen doen mee aan de interventie en op iedere school is een projectleider aanwezig die het project in goede banen leidt. Voor een uitgebreide beschrijving van de studie verwijzen de onderzoekers naar een eerder artikel (Willeboordse et al., 2016). De eerste resultaten laten zien

dat na twee jaar het lichaamsgewicht en het gezondheidsgerelateerd voeding- en beweeggedrag van leerlingen aanzienlijk verbetert (Bartelink et al., 2019a; Bartelink et al., 2019b).

De schoolcontext

De interventiescholen en controlescholen zijn representatieve scholen voor de regio. Ten op zichte van andere basisscholen in de regio Parkstad hebben zij een gelijk leerlingenaantal, middelbaarschooladvies en CITO score, opleidingsniveau van de ouders en grootte van het schoolplein (Boudewijns et al., 2019). De school contexten van de vier interventiescholen zijn vergelijkbaar. Op de vier interventiescholen zitten voornamelijk autochtone leerlingen en de sociaaleconomische status van de omgeving van de scholen is gemengd of zwak vergeleken met het Nationaal gemiddelde (Boudewijns et al., 2019). Gemiddeld genomen zijn het grote scholen met 241 tot 416 leerlingen, de gemiddelde grootte van een basisschool in Nederland in 2016 was 251 (Onderwijs in cijfers, 2018).

Medisch Ethische Toetsing

De Medisch Ethische Commissie Zuyderland in Heerlen (14-N-142) heeft verklaard dat onderzoek naar GBT niet-WMO plichtig is. Alle ouders van deelnemende kinderen hebben een toestemmingsverklaring ondertekend.

Studie I: Is de prevalentie van pesten op GBT interventiescholen afgenomen ten opzichte van controlescholen waar geen leefstijlinterventie plaats vond?

Studie design en onderzoek deelnemers

Voor de beantwoording van onderzoeksvraag 1 wordt de mening van kinderen over pesten kwantitatief vergeleken tussen de vier GBT interventiescholen (twee voeding- en beweegscholen en twee beweegscholen) en de vier controlescholen. De data in deze studie zijn verzameld door de OnderwijsMonitor Limburg (OML). De OML verzamelt sinds 2008 jaarlijks in het voorjaar gegevens over studieresultaten en sociaal-emotionele aspecten bij leerlingen in groep acht van basisscholen in Zuid-Limburg. Voor een beschrijving van de monitor, zie Educatieve Agenda Limburg (2018). Met toestemming van de acht betrokken scholen zijn de uitkomsten van één vraagstelling over pesten van schooljaar 2011-2012 tot en met 2016-2017 opgevraagd bij de OML. Omdat de vragenlijst jaarlijks bij kinderen in groep acht wordt afgenomen, is er geen sprake van herhaalde metingen binnen kinderen. Gedurende schooljaar 2011-2012 tot en met 2016-2017 zaten 1880 leerlingen in groep acht.

Inclusiecriteria en werving

Alle leerlingen die gedurende schooljaar 2011-2012 tot en met 2016-2017 op één van de acht betrokken scholen van het GBT onderzoek deelnamen aan de OML werden geïncludeerd voor dit onderzoek. Exclusiecriteria zijn het ontbreken van een antwoord op de stelling over pesten ($n = 235$) en het voorkomen van één leerling in twee afnamejaren ($n = 1$), waarbij het laatste jaar werd geëxcludeerd. Data van 1644 leerlingen was geschikt voor analyse (87%). Op iedere school zijn procentueel evenredig veel leerlingen geëxcludeerd.

Meetinstrumenten

In de vragenlijsten van 2012 tot en met 2016 werd de vraagstelling 'sommige kinderen pesten mij' gesteld. De antwoordmogelijkheden van deze stelling bestonden uit een *Likert schaal* met vijf antwoordopties; helemaal niet – (1), niet – (2), neutraal +- (3), wel + (4), helemaal wel ++ (5).

Data-analyse

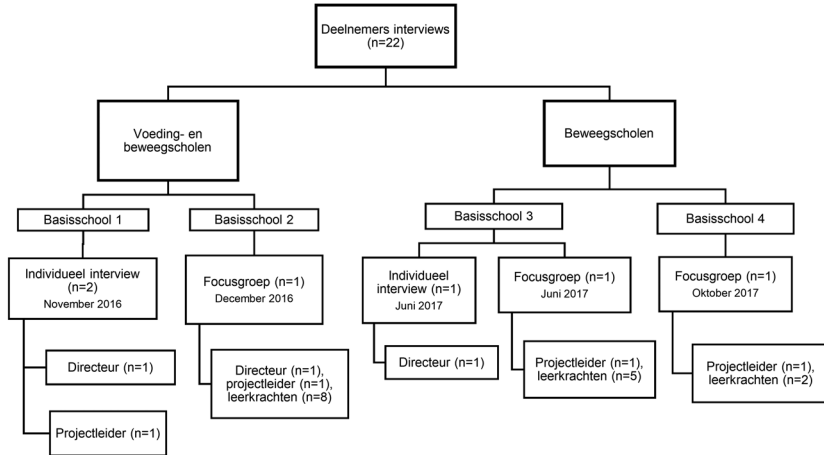
Door een relatief laag aantal respondenten per school, en doordat gegevens over confounders als sociaal veiligheidsbeleid en –interventies, en groeps-grootte ontbraken, was het niet mogelijk om een longitudinale geclusterde trendanalyse uit te voeren naar verschillen in pestgedrag binnen scholen voor en na introductie van GBT. In 2017 heeft OML de vraagstelling aangepast waardoor de gegevens van dit jaar niet gebruikt konden worden. Er kon dus alleen een vergelijking gemaakt worden tussen de mate van pesten op interventiescholen en controlescholen voorafgaand aan de introductie van GBT (2012-2015) en gedurende het eerste jaar van GBT (2016). Omdat de uitkomsten niet normaal verdeeld waren, is de non-parametrische Mann-Whitney Test gebruikt om interventie- met controlescholen te vergelijken. Op twee interventiescholen werd gelijktijdig met invoering van de GBT interventie een extra sociaal-emotionele interventie ingevoerd. Daarom is een sensitiviteitsanalyse uitgevoerd. Middels een Mann-Whitney test zijn de scores op pestgedrag in 2016 van de twee scholen waarbij de extra interventie is geïmplementeerd vergeleken met de twee scholen waarop geen interventie plaats vond.

Studie 2: Wat zijn de ervaringen van leerkrachten, directeuren en projectleiders met betrekking tot pesten sinds de invoering van de interventie?

Studie design en onderzoek deelnemers

Data is verworven middels semigestructureerde interviews en focusgroepen met projectleiders, directeuren en leerkrachten op de twee beweegscholen en twee voeding- en beweegscholen. In totaal zijn zes gesprekken gevoerd

(Figuur 1): drie interviews, afgenomen door een getrainde master student en een senior onderzoeker, en drie focusgroepen, geleid door een senior onderzoeker en een ervaren postdoctoraal onderzoeker. Karakteristieken van de geïnterviewden zijn weergegeven in tabel 1.

Figuur 1. Overzicht deelnemers interviews en focusgroepen (n)

Tabel 1 Baseline karakteristieken deelnemers interviews en focusgroepen.

	Basisschool 1	Basisschool 2	Basisschool 3	Basisschool 4
	Voeding- en beweegschool	Voeding- en beweegschool	Beweegschool	Beweegschool
n deelnemers gesprekken	2	10	7	3
Leerkrachten – gem. jaar ervaring op deze school (totaal in onderwijs)	n.v.t.	11.5 (14.6)	10.2 (13.2)	16.7 (20.7)
Projectleider – jaar ervaring op deze school (totaal in onderwijs)	14 (14)	41 (41)	23 (23)	23 (23)
Directeur – jaar ervaring op deze school (totaal in onderwijs)	0.5 (45)	7 (16)	11 (38)	n.v.t.

Inclusiecriteria en werving

Participanten (directeuren, projectleiders en leerkrachten) zijn geworven door middel van een brief gericht aan de projectleiders en directeuren, waarin hen werd gevraagd om zelf deel te nemen en leerkrachten te werven voor een focusgroep. Er werd verzocht om leerkrachten te werven die representatief zijn voor de school in termen van werkervaring, extra rollen op school en een evenredige verdeling tussen onder- en bovenbouw. De inclusiecriteria voor de focusgroep waren: minstens vier jaar werkervaring op de betreffende school en werkzaam gedurende ten minste drie werkdagen per week.

Meetinstrumenten

Voor aanvang van alle gesprekken werden de participanten geïnformeerd over de vertrouwelijkheid en anonimiteit van de gesprekken, en gaven zij hun goedkeuring voor opname met een geluidsrecorder. De interviews en focusgroepen werden gevoerd aan de hand van een voor dit onderzoek ontwikkelde semigestructureerd interviewgids, welke was samengesteld op basis van literatuur, hypothesen en vernomen ervaringen van projectleiders (de interviewgids kan opgevraagd worden bij de onderzoekers). Het uitgebreid testen van de interviewgids heeft geleid tot herstructurering van de vragen en het toevoegen van een aantal nieuwe onderwerpen. De gestelde vragen waren gericht op meningen over pesten op de school, en de beleving van participanten. De vragen gingen onder andere over de visie en context van de school, en over het voorkomen, signaleren en aanpakken van pesten. De gespreksleider vroeg nadrukkelijk eerst naar ervaringen voorafgaand aan de invoering van de interventie, en daarna naar ervaringen sinds de invoering van de interventie. Indien verschillen werden ervaren tussen pestgedrag sinds de invoering van de interventie, werd uitgevraagd waardoor deze verschillen veroorzaakt werden naar mening van de participanten. Bij de focusgroepen is nadrukkelijk benoemd dat leerkrachten open konden spreken en dat conflicterende meningen konden worden gehoord. Bij alle focusgroepen was een observator aanwezig, die sfeer, verloop van het gesprek en non-verbale communicatie noteerde. Hoewel er gebruik gemaakt werd van een interviewgids, waren de gesprekken open en exploratief van karakter. Na afloop van de gesprekken is nagegaan of interpretaties van tekstfragmenten juist waren door een samenvatting van het gesprek naar de participanten toe te sturen, waarna dit telefonisch werd nabesproken.

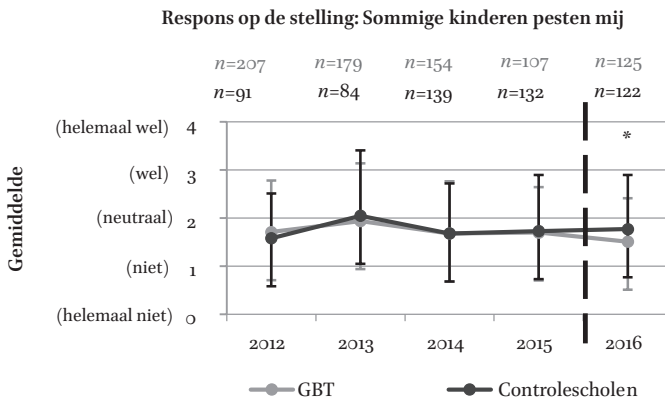
Data-analyse

Vier van de 22 deelnemers voldoen niet aan de oorspronkelijke inclusiecriteria (één leerkracht werkt twee jaar op de huidige school, drie leerkrachten werken minder dan drie dagen per week). Data van deze vier deelnemers is wel meegenomen in de analyse omdat de inhoud van de interviews heeft bijgedragen aan het beantwoorden van de onderzoeksvraag. Na transcriptie van de gesprekken is een codeerschema opgesteld met het programma Nvivo (kwalitatieve data-analyse software, QRS International, pro versie 11.2.1.616; 2016) aan de hand van de drie meest informatierijke interviews. Dit codeerschema is geëvalueerd door een tweede beoordelaar. De verscheidenheid aan verschillende benaderingen van deelnemers zijn ondergebracht in onderzoeksthema's. Op basis van een proces van inductief, open coderen zijn de andere transcripties toegevoegd en ontstonden nieuwe overkoepelende thema's. Het codeerschema werd gemodificeerd totdat de twee beoordelaars consensus bereikten. Doordat na toevoeging van nieuwe transcripties geen nieuwe thema's aan bod kwamen, constateerden de beoordelaars dat er sprake was van datasaturatie. Bij het analyseren werd onderscheid gemaakt tussen pesten en conflicten. Het bewust en herhaaldelijk beschadigen van een persoon, waarbij macht ongelijk verdeeld is tussen de dader en het slachtoffer, hebben de auteurs gedefinieerd als pesten (Olweus, 1994). Conflicten hebben de auteurs gedefinieerd als niet bewuste of herhaaldelijke toedrachten waarbij de macht tussen betrokkenen gelijk is; het is een mogelijk voorstadium van pesten.

Resultaten

Studie 1

In de jaren voorafgaand aan de GBT-interventie (2012 tot en met 2015) zijn geen significante verschillen in pesten waarneembaar tussen de interventie en controlescholen (Figuur 2). In 2016, zeven maanden na introductie van GBT, rapporteerden leerlingen op de vier betrokken interventiescholen (gemiddelde = 1,51, $SD = 0,90$) significant minder dat zij gepest werden dan op de controlescholen (gemiddelde=1,77, $SD = 1,13$; $U=6637$, $z = -2,05$, $p = .04$). De mediaan (interkwartielafstand) was gedurende alle jaren, zowel op interventie- als controlescholen, gelijk aan 1 (1-2). Uit de sensitiviteitsanalyse blijkt dat de gemiddelde score in ervaren pestgedrag in 2016 bij de twee interventiescholen waar de extra sociaal-emotionele interventie werd toegepast identiek was aan de gemiddelde score in 2016 van de twee interventiescholen waar geen additionele interventie is toegepast (beide 1,51).

Legenda:

—| = standaard deviatie

--- = moment van implementatie GBT

* = significant verschil tussen GBT en controlescholen ($p < 0.05$)

Afkortingen: GBT = Gezonde Basisschool van de Toekomst

Studie 2

De focusgroepen en interviews hebben plaatsgevonden tussen november 2016 en oktober 2017 (Figuur 1 en Tabel 1). De duur van de interviews en de focusgroepen varieerde van 35 tot 55 minuten.

Schoolcontext

Alle scholen hebben een pestprotocol opgesteld, maar ze gebruiken het niet of niet systematisch. De aanpak van pesten bestaat op sommige scholen uit anti-pestprogramma's zoals Kanjertraining. Daarnaast omschrijven deelnemers de aanpak vaak als alert zijn, het betrekken van ouders en veel praten met betrokkenen. Op sommige scholen is pesten een vast thema van leerlingen- en leerkrachtenvergaderingen, op andere plekken wordt het alleen tussen leerkrachten onderling tijdens informele momenten als pauzes besproken. Alle scholen zijn positief over de wijze waarop zij pesten voorkomen en aanpakken.

Hoewel er op iedere school een duidelijk idee heerst over wat pesten is, was het voor de deelnemers soms moeilijk om een heldere omschrijving van pesten te geven en het verschil tussen plagen, conflicten en pesten uit te leggen. Duidelijk werd dat alle deelnemers pesten als iets negatiefs zien en er sprake dient te zijn van een verregaand conflict. Gedurende de gesprekken leek het vaak over het optreden van conflicten te gaan (ook genoemd als ruzie, opstootjes, akkefietjes en incidenten) en vervaagde de grens tussen conflicten en pesten. Omdat hierdoor niet alle resultaten onder de noemer pesten geschaard kunnen worden, zijn quotes waarbij het onduidelijk

was of het over pesten of conflicten ging, als conflicten gedefinieerd. Er was een contrast zichtbaar tussen scholen in de mate waarin zij meningen van leerlingen over pesten serieus namen.

Basisschool 1, directeur: 'Als een kind zegt dat ie gepest wordt, ga er maar vanuit dat het waar is.'

Basisschool 3, focusgroep:

SPREKER 1: 'We proberen ook het... woord pesten, ja, een beetje te vermijden. [...] Al zo gauw er ruzie was te zeggen van 'ik word gepest' ... Terwijl wij zagen dat het gewoon een akkefietje was, of dat er een keer geplaagd werd.'

Er wordt een afname in conflicten ervaren

Participanten rapporteren unaniem een afname in conflicten tussen leerlingen sinds de invoering van de interventie. Hoewel conflicten nog wel plaatsvinden, zijn er minder incidenten, en is de ernst van de incidenten in sommige gevallen afgenomen. De afname in pestgedrag wordt op de ene school duidelijker ervaren dan op de andere school. Op de twee voeding- en beweegscholen werd een grotere en evidentere afname van pesten gerapporteerd dan op de beweegscholen. Een verandering in cyberpesten, dat vaak in de bovenbouw speelt, werd niet opgemerkt.

Redenen voor afname

Er zijn factoren van de interventie geïdentificeerd die volgens de participanten duidelijk bijdragen aan een vermindering in conflictgedrag. Het systematisch toepassen en implementeren van de onderdelen van de interventie, zorgt voor meer structuur en duidelijkheid voor de leerlingen, wat voor hen een kader vormt waarin ze zich behoren te gedragen. Daarnaast werden de volgende factoren belangrijk geacht: opzet van de tussenschoolse opvang (TSO), toevoeging van de pedagogisch medewerkers (PM'ers) en de gezamenlijke lunch.

Opzet tussenschoolse opvang

Volgens de participanten komt pesten voornamelijk voor in de pauzes. De TSO, waar leerlingen in de grote pauze vrij spelen of deelnemen aan een door PM'er georganiseerd spel of cultuuronderdeel is volgens de deelnemers belangrijk voor de afname van conflicten. Waar voorheen alle leerlingen in de pauze het plein op werden gestuurd, worden de leerlingen tijdens de TSO nu verdeeld over het gebouw, plein, speelplekken in de nabije omgeving van de school en gymzalen voor de verschillende activiteiten. Hierdoor lopen ze

elkaar minder in de weg. Ook merken participanten op dat er minder tijd is voor vrij spel; tijd waarin pesten het snelst naar boven komt.

Daarnaast vertelden participanten dat door het organiseren van activiteiten, de grote variëteit hierin en de beschikbaarheid van speelmaterialen in de grote pauze sprake is van minder verveling, waardoor leerlingen minder pestgedrag vertonen. Twee scholen hanteren een keuzesysteem waar kinderen kunnen kiezen tussen onderdelen van de TSO. Op deze scholen geven stafleden duidelijk aan dat leerlingen gemotiveerd zijn, waardoor ze zich minder snel vervelend gedragen. Ook het gegeven dat van alle leerlingen verwacht wordt dat ze meedoen en dat leerlingen samen spelen, vergroot de onderlinge betrokkenheid en vermindert conflictgedrag volgens de deelnemers.

Toevoeging pedagogisch medewerkers

Door de toevoeging van de PM'ers aan de groep vrijwillige ouders die toezicht houdt tijdens de pauzes is er meer toezicht. Participanten vinden dat negatief gedrag hierdoor eerder wordt gesignaleerd. Daarnaast vinden zij dat de pedagogische vaardigheden van de PM'ers bijdragen aan een vermindering van conflicten. Deze vaardigheden uiten zich in goed voorbeeldgedrag voor de leerlingen, het aangeven van kaders waarbinnen de leerlingen zich moeten gedragen en het aanspreken van kinderen op ongewenst gedrag. Door deze professionele achtergrond, en omdat de groepen kleiner zijn, krijgen problemen met leerlingen meer aandacht, wat uiteindelijk zorgt voor een vermindering van het aantal conflicten, zo beschrijven de participanten. Wel werd aangegeven dat dit voor de PM'ers ook een leerproces is; en dat aanpassing en training soms vereist is.

Basisschool 2, focusgroep:

SPREKER...: "De manier waarop de kinderen worden aangesproken (red. door de PM'ers) dat het gewoon heel rustig gaat en heel netjes en beleefd en alles, dat maakt wel ook verschil. [...]"

SPREKER...: "Dat zijn vaak kleine ruzies en het hoeft geen te pesten te zijn. Het zijn dingen die gebeuren in een situatie waardoor pedagogisch medewerkers zeggen, van nou kom eens even bij elkaar, kijken of we dat kunnen oplossen".

Gezamenlijke lunch

De gezamenlijke lunch, die alleen op voeding- en beweegscholen wordt verstrekt, lijkt een gedragsverandering teweeg te brengen. Deelnemers merken op dat het begrip voor medeleerlingen hierdoor hoger wordt en dat kinderen zich meer met elkaar verbroederen. Het geeft leerlingen de

mogelijkheid om zich in een andere context positief te laten zien. Er zijn geen grote verschillen meer qua lunchinhoud, wat minder problemen tot gevolg heeft. Participanten van alle scholen gaven aan dat er sinds de start van de interventie een positievere sfeer op school hangt en dat leerlingen de school leuker vinden door de onderdelen van de interventie.

Basisschool 1, directeur: "Ze gaan ook kinderen weer op een andere manier ervaren. In de les is die vervelend want dan is 'ie altijd een betweter, maar als we samen aan de tafel zitten is hij degene die zorgt dat we allemaal een tomaatje hebben. Dus kinderen gaan (red. elkaar in) meerdere perspectieven zien."

Basisschool 2, focusgroep:

SPREKER 6: 'Er zitten nu kinderen gewoon ... een half uur gezellig aan tafel te eten, dat is toch ook wat waard! [...] Dat kinderen leren gewoon samepakken.

SPREKER 8: Het is ook sfeer en saamhorigheid,

MEERDERE DEELNEMERS: ja, ja.'

Daarnaast zijn leerlingen spelenderwijs getraind om sportiever met elkaar om te gaan, zelf te organiseren en elkaar te helpen waar nodig. Participanten vinden dat daarbij hun zelfstandigheid, verantwoordelijkheidsgevoel en betrokkenheid tot elkaar is vergroot, wat een positief effect heeft op de sfeer op school. Dit kan de kans op negatieve gedragingen en daarmee het optreden van conflicten verminderen. Er werd niet benoemd dat leerlingen anders zijn gaan denken over pesten en een andere attitude hebben ontwikkeld ten opzichte van pesten. Sommige participanten, vooral op de beweegscholen, benoemden duidelijk dat er van een mentaliteitsverandering ten opzichte van pesten geen sprake is.

Basisschool 3, directeur:

INTERVIEWER: 'Als je bij wijze van spreken deze kinderen nu allemaal vrij pauze geeft zonder al die activiteiten, wat zou er dan gebeuren met pesten?

DIRECTEUR: Ik denk dat, dat het dan toch wel weer toeneemt als je alles weghaalt waar ze nu aan gewend zijn. [...]

INTERVIEWER: Dus het is niet per se de mentaliteit van de kinderen?

DIRECTEUR: Nee'

Redenen voor afname pesten niet gerelateerd aan GBT

De participanten noemden ook redenen voor een afname van pesten die niet gerelateerd zijn aan GBT. Zo is sinds augustus 2015 de Wet sociale

veiligheid op school ingegaan, wat ongeveer samenviel met de start van de interventie. Dit heeft scholen gedwongen na te denken over hun sociaal veiligheidsbeleid en sindsdien lijken scholen er meer mee bezig te zijn. Desondanks zijn niet alle leerkrachten bekend met het ingevoerde sociale veiligheidsbeleid. Sommige scholen lijken wel alerter geworden in de aanpak van pesten.

Daarnaast is één voeding- en beweegschool en één beweegschool in schooljaar 2016-2017 gestart met een anti-pestprogramma (SchoolWide Positive Behavior Support of Kanjertraining); een andere school werkte hier al een aantal jaar mee. Deze interventies hebben voornamelijk gedrags- en mentaliteitsverandering als doel, wat ook zijn vruchten lijkt af te werpen. Het was voor participanten soms moeilijk te bedenken welke interventie voor welke gevolgen zorgt. Desalniettemin konden participanten zeer goed aspecten van de interventie linken aan de afname in conflicten.

Basisschool 3 (begonnen met Kanjertraining rond invoering GBT), focusgroep: INTERVIEWER: '..... ik vroeg me wel af: waarom denken jullie nu écht dat het nu minder is dan voorheen. Waaraan ligt dat? Ligt dat aan GBT of aan andere zaken op school?.'

SPREKER 1: Meer invulling.

SPREKER 2: Aanbod en structuur (red van de TSO-activiteiten).

SPREKER 3: Begeleiding, en meer mensen. Ook...

SPREKER...: Meer ogen, [...]

SPREKER...: Meer activiteiten, [...]

SPREKER 4: Enthousiaste medewerkers ja'.

Discussie

Uit de data van studie 1 blijkt dat leerlingen van groep acht op de vier GBT interventiescholen na de introductie van de interventie significant minder pesten ervoeren dan leerlingen op controlescholen. Dit beeld werd bevestigd in studie 2. Stafleden hebben unaniem sinds de start van de interventie een afname in conflicten tussen leerlingen ervaren, wat een positieve invloed lijkt te hebben op het pestgedrag. Stafleden schrijven deze afname in conflicten voornamelijk toe aan de structurele aspecten van de interventie: de introductie van de TSO-activiteiten en de toevoeging van PM'ers. Deze aspecten zorgen voor een veilige omgeving waar minder ruimte is voor verregaande conflicten. Op de voeding- en beweegscholen, meer dan op de beweegscholen, gaf men daarnaast aan dat een gedragsverandering van

leerlingen de positievere sfeer stimuleerde, vermoedelijk door de gemeenschappelijke lunch. Participanten zagen dat leerlingen socialer gedrag vertoonden: leerlingen zijn zelfstandiger geworden, nemen meer verantwoordelijkheid en helpen elkaar waar nodig. Samen met een hogere mate van verbroedering komt dit het conflict- en pestgedrag ten goede.

De ervaring van stafleden over de samenhang tussen verbroedering en betrokkenheid op school met conflictgedrag, komt overeen met eerdere studies waarin het belang van samenspel binnen het sociale klimaat op school wordt benadrukt (Bundy et al., 2008; Parrish et al., 2012; Van de Velde & Marcus, 2006). Onderzoek naar sociale netwerken binnen een klas laat tevens zien dat kinderen die het slachtoffer zijn van pesten dat relateren aan eenzaamheid en afwijzing (Björkqvist et al., 2001; Graham & Juvonen, 1998). Gezien ieder kind op de GBT scholen meedoet aan de interventies, zal dit effect hebben op de groepsdynamiek, wat zich wellicht uit in de door stafleden geconstateerde positievere sfeer op school. Dit wordt bevestigd in onderzoek van Dunbar (2017), wat laat zien dat het gezamenlijk nuttigen van maaltijden zorgt voor meer sociale cohesie, tevredenheid, vertrouwen in anderen en steun van vrienden. Ook heeft de veilige omgeving van de interventie een zelfversterkend effect. Volgens onderzoek van Mouttapa, Valente, Gallaher, Rohrbach, en Unger (2004) speelt de sociale cognitieve theorie bij pesten een grote rol: het gedrag in de omgeving beïnvloedt sterk het gedrag van anderen. Bij minder geuit agressief gedrag, zijn anderen minder geneigd zelf agressief gedrag te vertonen.

De GBT interventie is nooit bedoeld als anti-pestprogramma en de onderzoekers raden scholen dus niet aan het op die manier te gebruiken. Een anti-pestprogramma is er mede op gericht om een mentaliteitsverandering rondom pesten te bewerkstelligen. Volgens deelnemers heeft de introductie van de interventie bij leerkrachten en leerlingen niet geleid tot een mentaliteitsverandering rondom pesten; ze lijken niet anders te zijn gaan denken over pesten en ze gaan ook niet anders om met pestproblematiek. Daarnaast is cyberpesten niet verminderd volgens stafleden sinds de interventie. Desalniettemin zijn er overeenkomsten tussen effectieve componenten van anti-pestprogramma's en componenten van GBT. Schoolbrede (Vreeman, Aaron, & Carroll, 2007), langdurige en intensieve programma's en verhoogde supervisie op schoolpleinen (Ttofi & Farrington, 2010) bleken eerder effectief in het terugbrengen van pestgedrag, en dit zijn ook aspecten die onderdeel zijn van GBT. Verbondenheid met school, een vertrouwelijk (Kowalski, Giumetti, Schroeder, & Lattanner, 2014) en positief schoolklimaat (Klein, Cornell, & Konold, 2012) en grote sociale cohesie (Muijs, 2017) zijn beschermende factoren tegen pesten die ook gerapporteerd werden in

de interviews en focusgroepen bij de GBT interventie. Kenmerkend voor de effectieve schoolbrede antipestprogramma's Prima en KiVa zijn de positieve groepsvorming, het stimuleren van de sociale vaardigheden en de sociaal emotionele ontwikkeling van kinderen. Het is interessant dat deze elementen ook (ten dele) terugkomen in GBT en ook genoemd worden in de interviews met leerkrachten en schooldirecties in het kwalitatieve deel van ons onderzoek.

Het mixed method onderzoeksdesign van deze studie biedt de mogelijkheid om het pestgedrag vanuit meerdere invalshoeken te onderzoeken. Bij de resultaten van dit onderzoek zijn de nodige kanttekeningen te plaatsen. Een aspect dat de geldigheid van dit onderzoek en de interne validiteit van het onderzoek mogelijk bedreigt, is het feit dat scholen rond het begin van de interventie door invoering van de wet Veiligheid op school zijn gedwongen een sociaal veiligheidsbeleid door te voeren. Dit laatste heeft mogelijk geleid tot meer alertheid rondom pesten, wat de afname in conflicten ook kan verklaren. Deze beleidsverandering heeft zowel op de interventie- als de controlescholen plaats gevonden en kan dus niet op voorhand een waargenomen verschil tussen beide groepen scholen verklaren. Daarnaast hebben twee van de vier scholen gelijktijdig met de start van de GBT interventie een interventie geïmplementeerd om de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen te verbeteren. Uit de sensitiviteitsanalyse blijkt dat er een geringe kans is dat de extra interventie toegevoegde waarde had op pestgedrag. Gezien het design van de huidige studie kan dit echter niet geheel uitgesloten worden.

Een andere beperking van dit onderzoek is dat de data van studie 1 afkomstig is uit een bestaande monitor. De vraagstelling over pesten maakt geen onderscheid in de mate waarin kinderen worden gepest, of de frequentie van pesten. Tevens verschaft deze analyse enkel informatie over kinderen in groep acht, wat geen representatief beeld verschaft over de gehele school. De kwantitatieve onderzoeksbevindingen uit studie 1 bieden daarom een gelimiteerd inzicht in de beantwoording van de onderzoeksvraag, en dienen daarom geïnterpreteerd te worden in samenhang met de kwalitatieve onderzoeksresultaten uit studie 2. Het gebruik van interviews en focusgroepen, wat ook in bestaande literatuur de meest gebruikte kwalitatieve methoden zijn om pestgedrag in kaart te brengen (Patton, Hong, Patel, & Kral, 2017), heeft veel inzicht geboden in gedachten en ervaringen over pesten op school. Met de keuze voor interviews en focusgroepen, waren de onderzoekers zich bewust van het risico op informatiebias in de vorm van sociaal wenselijke antwoorden.

Gedurende het onderzoek observeerden de onderzoekers twee keer dat participanten mogelijk een beter beeld schetsten van pestgedrag op school dan de realiteit. Uit gesprekken met de participanten bleek duidelijk dat participanten niet bewust sociaal wenselijke antwoorden gaven, maar dat hun eigen kijk op pestgedrag ervoor zorgt dat ze dit als de realiteit ervaren. Dit baart zorgen, omdat het onjuiste construct van de werkelijkheid van de stafleden ervoor kan zorgen dat pesten niet (altijd) als dusdanig gesignaleerd wordt (Landau, Milich, Harrison, & Larson, 2001; Mishna, 2004). De inhoud van de GBT interventie was op de vier interventiescholen niet geheel identiek. Desondanks werden op alle scholen vrijwel dezelfde thema's geïdentificeerd die hebben bijgedragen aan een afname in conflictgedrag. Een uitzondering hierop was de verbroedering en verbeterd samenspel van leerlingen. Op de voeding-beweegscholen werd benoemd dat verbroedering onder de leerlingen door GBT ook bijdraagt aan een afname in pestgedrag, dit werd niet zo benoemd op de beweegscholen.

De resultaten van dit onderzoek geven aanwijzingen dat GBT het welzijn van leerlingen ook op sociaal-emotioneel gebied beschermt. Verschillende interventie kenmerken zorgen er volgens deelnemers van de focusgroepen en interviews voor dat een afname in conflicten heeft plaatsgevonden. GBT lijkt ook een positieve invloed te hebben op pesten, behoudens cyberpesten. Dit komt waarschijnlijk doordat GBT een veilige schoolomgeving creëert met structuur en duidelijkheid waarin minder ruimte is voor conflictgedrag. De positieve effecten op pesten en conflicten werden op voeding- en beweegscholen sterker ervaren dan op de beweegscholen. Om meer inzicht te verwerven over de invloed van leefstijlinterventies op pesten, wordt aanbevolen om veranderingen in pestgedrag bij andere leefstijlinterventies ook structureel in kaart te brengen. Pas wanneer de huidige observaties in andere studies bevestigd worden kunnen harde conclusies getrokken worden en kunnen deze resultaten een bijkomstige reden zijn om leefstijlinterventies op scholen te implementeren.

Noten

- 1 Context = Randaspecten van de school die de school vormen, zoals grootte, sociaal economische status, populatie, benodigde faciliteiten.
- 2 Schoolcultuur (in literatuur ook genoemd als climate, environment, ethos) = de normen en waarden doordrongen in de school die zich uiten in de manier waarop mensen op school met elkaar omgaan.

Dankwoord

Extra dank gaat uit naar Dr. G. Kraag voor het delen van haar expertise op het gebied van pesten.

Referenties

- Bartelink, N.H.M., Van Assema, P., Kremers, S.P.J., Savelberg, H.H.C.M., Oosterhoff, M., Willeboordse, M., Van Schayck O.C.P., Winkens, B., & Jansen, M.W.J. (2019). Can the Healthy Primary School of the Future offer perspective in the ongoing obesity epidemic in young children? A Dutch quasi-experimental study. *BMJ Open*, 9(10), e030676.
- Bartelink, N.H.M., Van Assema, P., Kremers, S.P.J., Savelberg, H.H.C.M., Oosterhoff, M., Willeboordse, M., Van Schayck, O.C.P., Winkens, B., & Jansen, M.W.J.. (2019). One- and two-year effects of the Healthy Primary School of the Future on children's dietary and physical activity behaviours: A quasi-experimental study. *Nutrients*, 11, 689.
- Bartelink, N.H.M., Van Assema, P., Jansen, M.W.J., Savelberg, H.H.C.M., Willeboordse, M., Kremers, S.P.J. The Healthy Primary School of the Future: A Contextual Action-Oriented Research Approach. *Int J Environ Res Public Health*. 2018 Oct 12;15(10).
- Björkqvist, K., Österman, K., Lagerspetz, K., Landau, S., Caprara, G. V., & Fraczek, A. (2001). Aggression, victimization and sociometric status: Findings from Finland, Israel, Italy and Poland. In J.M. Ramirez & D.S. Richardson (Eds.), *Cross-cultural approaches to research on aggression and reconciliation* (pp. 111-119). Hauppauge, NY, US: Nova Science Publishers.
- Bleich, S.N., Vercammen, K.A., Zatz, L.Y., Frelief, J.M., Ebbeling, C.B., & Peeters, A. (2018). Interventions to prevent global childhood overweight and obesity: A systematic review. *Lancet Diabetes Endocrinol*, 6(4), 332-346.
- Boudewijns, E.A., Pepels, J.J.S., Van Kann, D., Konings, K., Van Schayck, C.P., & Willeboordse, M. (2019). Non-response and external validity in a school-based quasi-experimental study 'The Healthy Primary School of the Future': A cross-sectional assessment. *Preventive Medicine Report*, 14, 100874.
- Bradshaw, C.P., & Johnson, R.M. (2011). The social context of bullying and peer victimization: An introduction to the special issue. *Journal of School Violence*, 10(2), 107-114.
- Bradshaw, C.P., Sawyer, A.L., & O'Brennan, L.M. (2009). A social disorganization perspective on bullying-related attitudes and behaviors: The influence of school context. *American Journal of Community Psychology*, 43(3-4), 204-220.
- Bundy, A.C., Lockett, T., Naughton, G.A., Tranter, P.J., Wyver, S.R., Ragen, J., Singleton, E., & Spies, G. (2008). Playful interaction: Occupational therapy for all children on the school playground. *American Journal of Occupational Therapy*, 62(5), 522-527.
- Catone, E., Piras, A.P., Vellante, M., Preti, A., Daniélsdóttir, S., D'Alloja, E., Lesinskiene, S., Angermeyer, M.C., Carta, M.G., & Bhugra, D. (2015). Interventions on bullying and cyberbullying in schools: A systematic review. *Clinical Practice & Epidemiology in Mental Health*, 11(Suppl 1M4), 58-76.
- Cook, C.R., Williams, K.R., Guerra, N.G., Kim, T.E., & Sadek, S. (2010). Supplemental material for predictors of bullying and victimization in childhood and adolescence: A meta-analytic investigation. *School Psychology Quarterly*, 25(2), 65-83.

- Due, P., Holstein, B. E., Lynch, J., Diderichsen, F., Gabhain, S. N., Scheidt, P., & Currie, C. (2005). Bullying and symptoms among school-aged children: international comparative cross sectional study in 28 countries. *European Journal of Public Health, 15*(2), 128-132.
- Dunbar, R.I.M. (2017). Breaking bread: the functions of social eating. *Adaptive Human Behavior and Psychology, 3*(3), 198-211.
- Educatieve Agenda Limburg. (2018). *OnderwijsMonitor Limburg*. Opgehaald op 27-11-2018, van <http://www.educatieveagenda.nl>
- Farmer, V.L., Williams, S.M., Mann, J.I., Schofield, G., McPhee, J.C., & Taylor, R.W. (2017). Change of school playground environment on bullying: A randomized controlled trial. *Pediatrics, 139*(5), 1-10.
- Garandeau, C.F., Lee, I.A., & Salmivalli, C. (2014). Inequality matters: classroom status hierarchy and adolescents' bullying. *Journal of Youth and Adolescence, 43*(7), 1123-1133.
- Graham, S., & Juvonen, J. (1998). Self-blame and peer victimization in middle school: an attributional analysis. *Developmental Psychology, 34*, 587-599.
- Jiménez-Barbero, J. A., Ruiz-Hernández, J. A., Llor-Zaragoza, L., Pérez-García, M., & Llor-Esteban, B. (2016). Effectiveness of anti-bullying school programs: A meta-analysis. *Children and Youth Services Review, 61*, 165-175.
- Klein, J., Cornell, D., & Konold, T.R. (2012). Relationships between bullying, school climate, and student risk behaviors. *School Psychology Quarterly, 27*(3), 154-169.
- Kowalski, R.M., Giumetti, G.W., Schroeder, A.N., & Lattanner, M.R. (2014). Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological Bulletin, 140*, 1073-1137.
- Landau, S., Milich, R., Harrison, J., & Larson, S.E. (2001). "You really don't know how much it hurts:" Children's and preservice teachers reactions to childhood teasing. *School Psychology Review, 30*(3), 329-343.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2016). Brochure zorgplicht sociale veiligheid op school. Opgehaald op 16-9-2019 op: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/veilig-leren-en-werken-in-het-onderwijs>.
- Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap. (2018). *Kamerbrief over nieuwe cijfers pesten in het funderend onderwijs*. Opgehaald op 16-9-2019, van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/veilig-leren-en-werken-in-het-onderwijs/documenten/kamerstukken/2018/09/17/kamerbrief-over-nieuwe-cijfers-over-pesten-in-het-funderend-onderwijs>.
- Mishna, F. (2004). A qualitative study of bullying from multiple perspectives. *Children & Schools, 26*(4), 234-245.
- Mooij, T. (2010). Samenhangen en oorzaken van pesten. Hfdst 8 Pesten op de basisschool. In R. Loeber, W. Slot, P. van der Laan, M. Hoeve, & D. Graas (Eds.), *Misdadigers van morgen? Over de ontwikkeling en effectieve aanpak van jeugddelinquentie onder twaalfminners* (pp. 101-108). Amsterdam: SWP.
- Moore, S.E., Norman, R.E., Suetani, S., Thomas, H.J., Sly, P.D., & Scott, J.G. (2017). Consequences of bullying victimization in childhood and adolescence: A systematic review and meta-analysis. *World Journal of Psychiatry, 7*(1), 60-76.
- Mouttapa, M., Valente, T., Gallaher, P., Rohrbach, L.A., & Unger, J.B. (2004). Social network predictors of bullying and victimization. *Adolescence, 39*, 315-335.
- Muijs, D. (2017). Can schools reduce bullying? The relationship between school characteristics and the prevalence of bullying behaviours. *The British Journal of Educational Psychology, 87*, 255-272.
- Nederlands Jeugd Instituut. (2018). *Databank effectieve jeugdinterventies*. Opgehaald op 27-07-2018, van <https://www.nji.nl/nl/Databank/Databank-Effectieve-Jeugdinterventies>

- Olweus, D. (1994). *Bullying at school*. In *Aggressive behavior* (pp. 97-130). Boston, MA: Springer.
- Onderwijs in cijfers. (2018). *Aantal en omvang van instellingen in het primair onderwijs*. Opgehaald op 27-07-2018, van <https://www.onderwijsincijfers.nl/kengetallen/primair-onderwijs/instellingenpo/aantal-instellingen>
- Orobio de Castro, B., Mulder, S., Van der Ploeg, R., Onrust, S., Van den Berg, Y., Stolz, S., Buil, M., De Wit, I., Buitenhuis, L., Cilessen, T., Veenstra, R., Van Lier, P., Deković, M., & Scholte, R. (2018). Effectiviteit van kansrijke programma's tegen pesten in de Nederlandse onderwijspraktijk. *Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek*. Opgehaald op 27-07-2018, van <https://www.uu.nl/sites/default/files/eindrapport-wat-werkt-tegen-pesten.pdf>
- Parrish, A.M., Yeatman, H., Iverson, D., & Russell, K. (2012). Using interviews and peer pairs to better understand how school environments affect young children's playground physical activity levels: A qualitative study. *Health Education Research*, 27(2), 269-280.
- Pascoe, M., Bailey, A.P., Craike, M., Carter, T., Patten, R., Stepto, N., & Parker, A. (2020). Physical activity and exercise in youth mental health promotion: A scoping review. *BMJ Open Sport Exercise Medicine*, 6, 1-11.
- Patton, D.U., Hong, J.S., Patel, S., & Kral, M.J. (2017). A systematic review of research strategies used in qualitative studies on school bullying and victimization. *Trauma Violence Abuse*, 18(1), 3-16.
- Puhl, R.M., Latner, J.D., O'Brien, K., Luedicke, J., Forhan, M., & Danielsdottir, S. (2016). Cross-national perspectives about weight-based bullying in youth: nature, extent and remedies. *Pediatric Obesity*, 11(4), 241-250.
- Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. (2019). *Interventiedatabase Gezond en Actief Leven*. Opgehaald op 12-09-2019, van https://www.loketgezondleven.nl/interventieoverzicht_1/?leeftijd=jeugd
- Ttofi, M.M., & Farrington, D.P. (2010). Effectiveness of school-based programs to reduce bullying: A systematic and meta-analytic review. *Journal of Experimental Criminology*, 7(1), 27-56.
- Van de Velde, J.W., & Marcus, E.J. (2006). *Eerste Zoneparcs voldoen ruimschoots aan de verwachting: Verslag van een effectmeting op de St. Henricus en Goeman Borgesius school in Amsterdam*. Markus & Van de Velde Research and Consultancy.
- Vreeman, R.C., Aaron, E., & Carroll, M.D. (2007). A systematic review of school-based interventions to prevent bullying. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 171, 78-88.
- Willeboordse, M., Jansen, M. W., Van den Heijkant, S. N., Simons, A., Winkens, B., De Groot, R. H. M., Bartelink, N., Kremers, S. P., Van Assema, P., Savelberg, H. H., De Neubourg, E., Borghans, L., Schils, T., Coppens, K.M., Dietvorst, R., Ten Hoopen, R., Coomans, F., Klosse, S., Conjaerts, M.H.J., Oosterhoff, M., Joore, M.A., Ferreira, I., Muris, P., Bosma, H., Toppenberg, H.L., & Van Schayck, C.P. (2016). The healthy primary school of the future: Study protocol of a quasi-experimental study. *BMC Public Health*, 16(639).

Over de auteurs

Saskia van Run is basisarts en alumnus bij Maastricht University.

Onno van Schayck is Hoogleraar Preventieve Geneeskunde en Wetenschappelijk directeur Onderzoeksschool CaRe, Maastricht University.

Eline Urlings is huisarts in opleiding, Maastricht University.

Karien Coppens is Postdoctoraal onderzoeker OnderwijsMonitor Limburg, Maastricht University.

Bjorn Winkens is Universitair docent in Methodologie & Statistiek, Maastricht University.

Maartje Willeboordse is Postdoctoraal onderzoeker naar gezondheidsbevoordeling op school, Maastricht University.

Correspondentieadres: Maartje.willeboordse@maastrichtuniversity.nl

